

Anmeldelser og litteraturnyt

Ved *seminarielektor* Verner Bruhn, *professor, dr. theol.* Troels Dahlerup, *lektor, mag.art.* Lars Dybdahl, *seniorstipendiat, cand.mag.* Jørgen Fink, *Professor, dr.phil.* Troels Fink, *arkivar, mag.art.* Henrik Fode, *arkivar, cand.mag.* Ib Gejl, *arkivar, mag.art.* Michael H. Gelting, *arkivar, mag.art.* Chr. R. Jansen, *cand.mag.* Jens Villiam Jensen, *universitetslektor, dr. phil.* Knud J.V. Jespersen, *universitetslektor, cand.mag.* P.C. Willemoes Jørgensen, *professor, dr.phil.* Tage Kaarsted, *overarkivar, cand.mag.* Finn H. Lauridsen, *universitetslektor, fil.dr.* Michael Linton, *stud.mag.* Rikke Malmros, *universitetslektor, cand.mag.* Johan P. Noack, *afdelingsleder, cand.mag.* Helge Paludan, *universitetslektor, cand.mag.* Erik Strange Petersen, *dr.phil.* Helge Søgaard, *rektor, dr.phil.* Aage Trommer, *professor, dr.phil.* Erik Ulsig og *arkivar, cand.mag.* Paul G. Ørberg.

Erik Kroman (udg.): *Danmarks middelalderlige Annaler.* (Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, 1980). XVI + 359 s.

De klassiske udgaver af Danmarks middelalderlige årbøger, Marcus Lorenzens af de dansksprogede og Ellen Jørgensens af de latinske, udkom henholdsvis i 1887-1913 og i 1920 og har længe været udsolgt. En ny, samlet udgave af årbøgerne, som den, der her foreligger, burde derfor kunne hilses velkommen som et tiltrængt initiativ.

Imidlertid kan det ikke være tilstrækkelig begrundelse for en nyudgave, at ældre udgaver er udsolgt: et genoptryk kunne løse det problem. En ny udgave må være begrundet i en ændret forskningssituation. Nye forskningsresultater kan have rokket ved de opfattelser, som lå til grund for de eksisterende udgaver. Nye problemstillinger kan gøre det nødvendigt at gribe til en ændret udgiverteknik.

En sådan ændret forskningssituation finder man utvivlsomt omkring Danmarks middelalderlige årbøger. Loren-

zens og Ellen Jørgensens udgaver blev til på et tidspunkt, hvor udforskningen af denne del af Danmarks historieskrivning endnu var i sin vorden. Siden da er meget sket, om end mere står tilbage at gøre. For blot at anføre nogle af de vigtigste bidrag til diskussionen kan man nævne Erik Kromans forsøg på at klarlægge de indviklede afhængighedsforhold inden for den ældre danske annaltradition (1936), hvori han mente at kunne påvise, at Sorø havde været arnested for denne tradition; Anne K.G. Kristensens minutiøse gennemgang af den ældste annalistik (1969), hvori hun gendrev denne tese for i stedet at hævde en kontinuerlig lundensisk tradition fra 1130'erne til 1200-tallets slutning som grundstammen i al tidlig dansk årbogsskrivning; og Harald Ilsøes artikel i *Historisk Tidsskrift* 12. rk. I (1963/66), hvori han gjorde en begyndelse til at klarlægge de indbyrdes afhængighedsforhold i og arbejdsmåden bag 1500-tallets historiograferes afskrifter, som spiller en så central rolle for overleveringen af årbogsteksterne.

De to sidstnævnte afhandlinger peger også på, at interessen for annalerne ikke længere ensidigt er rettet mod etableringen af sikre data til brug for et »begivenhedshistorisk« rekonstruktionsarbejde. Begge yder vigtige bidrag til en forståelse af middelalderens og renæssancens historikers arbejdsform og tænkemåde, et forskningsfelt, som er genstand for livlige undersøgelser på internationalt plan. Ikke mindst disse historiografiske problemstillinger gør, at visse dele af en traditionel udgivelsesteknik bliver diskutabile. Misforståelser og åbenbare forvanskninger af tekstforlæg er ud fra denne synsvinkel fuldgyltige dele af en faktisk eksisterende tekst, dvs. at de kan være indgået i grundlaget for videre historisk arbejde i middelalderen. Nok så vigtigt: sådanne »fejl« er uvurderlige kilder til de middelalderlige forfatteres arbejds-måde og forståelse af deres forlæg. Der kræves således en præcis gengivelse af sådanne ejendommeligheder i deres tekstmæssige sammenhæng, mens traditionel udgiverteknik har været tilbøjelig til at relegere dem til noteapparatet til fordel for en konstrueret »korrekt« tekst.

Der skulle således være rig anledning til at tage udgivelsen af Danmarks middelalderlige årbøger op fra grunden. Desværre må man sige, at dr. Erik Kromans nye udgave ikke lever op til de forventninger, man kunne stille til den. Der er ingen diskussion af forskningen, som blot bliver refereret ganske kort – i det omfang, den overhovedet er inddraget: Kroman har f.eks. ikke benyttet Harald Ilsøes ovennævnte artikel. I betragtning af dr. Kromans egen centrale rolle i udforskningen af disse tekster er det skuffende, at udgaven ikke er ledsaget af en mere indgående diskussion, specielt af tesen om Lunds centrale betydning for hele den ældre danske årbogstradi-

tion. Anne K.G. Kristensen opstillede denne tese som erstatning for Kromans Sorø-teori, men gennemførte ikke nogen detaljeret bevisførelse for annalistikken fra det sene 13. århundrede. En ny, samlet udgave havde været en oplagt lejlighed til at få afprøvet Lundtesen på et større materiale.

Hele tilrettelæggelsen af udgaven vidner om, at den manglende forskningsdiskussion ikke blot bundes i pladsmæssige eller andre redaktionelle hensyn, men er et udslag af manglende erkendelse af den nyere annalforskningens implikationer for en udgave som denne. Dr. Kroman har i realiteten ikke ændret ved sine forgængeres udgivelsesprincipper på noget fundamentalt punkt. De ændringer, der er foretaget, vedrører detaljer, eller de er af redaktionel art. Variantapparatet følger det system, som er benyttet i *Diplomatarium Danicum* og de fleste andre udgaver af danske middelaldertekster, og det er noget mere omfattende end i de ældre udgaver. Der er en lang række bedre læsemåder (som desværre opvejes af en betydelig mængde trykfejl), og især må det hilses velkommen, at Kroman har inddraget Prümers' læsninger af de nu ulæselige raderede tekststeder i Colbaz-årbogen (men hvorfor ikke også anføre Waitz' alternative tolkninger?). Marcus Lorenzens minutiøse gengivelse af de middelalderlige håndskrifers tegnsætning er opgivet til fordel for en normaliseret tegnsætning – hvad der nok øger læseligheden, men må betragtes som en tvivlsom forbedring i en videnskabelig udgave. Ellen Jørgensens typografiske skelnen mellem afledte og originale dele af teksten er opgivet, ligesom hendes fremragende synoptiske opstilling af de store 1200-tals årbøger ikke er gentaget. Den mest iøjnefaldende ændring er måske valget af en topografisk disposition, hvor årbøgerne er opstillet

efter formodet tilblivelsessted, fra øst mod vest, Skåne først, lande uden for rigsgrænserne til sidst (hvorefter følger et antal årbøger af ubestemt proveniens). Begrundelsen herfor er (p. XV), at det var praktisk at følge dispositionen i *Corpus codicum Danicorum V*. Den topografiske ordning i denne faksimileudgave var imidlertid først og fremmest dikteret af palæografiske hensyn m.h.t. bestemmelsen af mulige lokale scriptorie-traditioner. Det er imidlertid givet, at den middelalderlige danske årbogstradition har udgjort en helhed, hvis enkelte grene har været under påvirkning af andre grene af traditionen. I en sådan situation vil en kronologisk ordning af teksterne efter formodet tilblivelsestidspunkt være nyttigere end en ordning efter tilblivelsessted – hvor tilblivelsesstedet endda ikke altid er lige velafhjemlet.

Bortset fra disse mere redaktionelle ændringer er udgivelsesprincipperne imidlertid uændrede i forhold til de ældre udgaver. Ejendommeligt er det således, at Kroman markerer opløsning af forkortelser med kursivering i de danske tekster (som M. Lorenzen), men ligesom Ellen Jørgensen undlader dette i de latinske. I visse tilfælde ville angivelsen af opløste forkortelser også have været nyttig for de latinske teksters vedkommende, f.eks. i de Dansk-svenske annaler 916-1263 (sml. Ellen Jørgensen: *Annales Danici* p. 20).

Ulige mere alvorligt er det, at dr. Kroman m.h.t. opfattelse af årbogsbegrebet og regler for udvælgelse af tekster og tekstfastsættelse aldeles ukritisk følger sine forgængere. Den mest påfaldende ejendommelighed ved udvalget er nok inddragelsen af »*Annales 1259-1286*« (p. 310-311). Harald Ilsøe påviste i sin ovennævnte artikel, at denne »årbog« er et sæt Svaningske excerpter af Peder Olsens *collectanea*, og konkluderede, at den

»burde aldrig have været udgivet i *Annales Danici*«. Det er derfor mildt sagt noget overraskende at se den genudgivet i Danmarks middelalderlige Annaler.

Med hensyn til tekstfastsættelsen er dr. Kroman også fulgt i forgængernes fodspor, hvad der kommer særlig tydeligt frem i de latinske årbøger. Ligesom hos Ellen Jørgensen er der en tendens til at tilpasse de faktisk bevarede tekster til et abstrakt årbogsideal, hvor årbogen opfattes som en samling af korte, knappe notitser, strengt adskilt år for år, i kronologisk rækkefølge og uden forsøg på en sproglig sammenkædning af de enkelte notitser til en fortløbende tekst. Som eksempel på de uheldige konsekvenser af dr. Kromans udgivelsesmåde kan man tage behandlingen af de vigtige *Annales Lundenses*.

Tekstfastsættelsen for *Annales Lundenses* bygger på en ret stor manuskripttradition: tre middelalderlige og to 1500-tals håndskrifter. Dr. Kroman arbejder ud fra den forudsætning, at intet af disse fem håndskrifter står i direkte afhængighedsforhold til noget andet bevaret manuskript. Herved ser han bort fra Ellen Jørgensen, som i *Annales Danici* (p. 12) gjorde opmærksom på, at de to 1500-tals håndskrifter gennem et nu tabt mellemed går tilbage til håndskriftet AM 841, 4° (15. årh.); og han ignorerer fuldstændig Harald Ilsøes detaljerede undersøgelse af dette afhængighedsforhold. Dermed kommer han ikke alene til at overbelaste variantapparatet med et utal af læsemåder fra de to sene manuskripter (læsemåder, som tilmed bliver uanvendelige for benytteren, fordi det anvendte system til betegnelse af håndskrifterne fører til idelige forvekslinger). I årbogens sidste del (1268-1307), hvor AM 841 har den eneste bevarede middelalderlige tekst, foretager han

gentagne gange tekstændringer på grundlag af varianter i 1500-tals-afskrifterne, som helt tydeligt udspringer af fejllæsninger eller sproglige forbedringer, foretaget af afskriverne selv (f.eks. rettelserne p. 66 linje 86 og 92, hvor afskriverens arbejde med forlæggelse fremgår meget tydeligt af 1500-tals-håndskriftet GKS 2455, 4°).

Dr. Kroman ignorerer ligeledes M.Cl. Gertz' diskussion af Annales Lundenses' tekstoverlevering i indledningen til *Scriptores Minores*-udgaven af *Lejrekrøniken* (som er overleveret som del af *Annales Lundenses*). Dette skyldes Kromans strenge fastholden ved et puristisk årbogsbegreb, idet han i lighed med Ellen Jørgensen udelader *Lejrekrøniken*, som opfattes som et fremmedelement i årbogen. Denne disposition er under alle omstændigheder uheldig, idet Gertz valgte den kraftigt redigerede tekst i AM 843, 4° som tekstgrundlag, mens Ellen Jørgensen og Kroman foretrækker teksten i Cod. Erfurt. 23, 8° – med rette, som det fremgår af en sammenligning af citaterne fra Adam af Bremen i de to håndskrifter, idet Erfurt-håndskriftet nøje følger Adams tekst, mens citaterne er stærkt forkortede og forandrede i AM 843. I betragtning heraf havde det været naturligt at lade en ny udgave af *Lejrekrøniken* indgå i udgaven af *Annales Lundenses*. Netop ved tekstversionen i AM 843 står man desuden over for udgivertekniske problemer m.h.t. behandlingen af en stærkt afvigende tekstversion. Ændringer i ordvalg og ordstilling, udeladelser m.v. er så talrige i AM 843, at en gengivelse af varianterne i noteform bliver uoverskuelig og vanskelig at arbejde med. En paralleludgave havde i dette tilfælde været mere anvendelig, og i betragtning af AM 843-fragmentets beskedne omfang havde en sådan løsning næppe været uoverkommelig.

Da Kroman ikke har benyttet Gertz, diskuterer han heller ikke dennes hypotese om, at *Annales Lundenses* oprindelig begyndte ved 768, og at såvel *Lejrekrøniken* som årbogens forudgående del skulle være senere tilføjelser. Hypotesen er næppe holdbar, men det er uheldigt, at der end ikke bliver gjort opmærksom på det forhold, som var Gertz' hovedargument for den, nemlig at *Lejrekrøniken* i AM 843 knytter sig til en universalhistorisk kompilation af et helt andet indhold end de indledende dele af årbogen i Erfurthåndskriftet.

Endelig tager den nye udgave intet hensyn til Gertz' antydning af, at tekstversionen i AM 841 kunne være afhængig af Erfurthåndskriftet. Dette er et spørgsmål, som ikke blot har betydning for tekstfastsættelsen, men som også er afgørende for årbogens datering og vurderingen af dens tilblivelse. Almindeligvis antages det, at den oprindelige årbog sluttede med året 1265, idet det er det sidste årstal, som er indført i Erfurt-håndskriftet. *Annalerne* op til 1307, som findes i AM 841, skulle da være en senere tilføjelse. Imidlertid er der i Erfurthåndskriftet yderligere to notitser (1266, 1267), hvor pladsen til årstallene ikke er blevet udfyldt, hvad der giver manuskriptet et ufuldendt præg. Dersom AM 841 og Erfurthåndskriftet går tilbage til et fælles forlæg, står man over for den teoretiske mulighed, at AM 841 gengiver den fuldstændige tekst, mens Erfurthåndskriftet er en ukomplet afskrift. Er AM 841 derimod afhængigt af Erfurthåndskriftet, må notitserne for 1268-1307 være en senere tilføjelse (sandsynligvis i et nu tabt mellemlid, idet man i det 15. århundrede, hvor AM 841 blev til, næppe havde nøjedes med at føre fortsættelsen op til begyndelsen af det 14. århundrede). Det ligger uden for denne anmeldelses ram-

mer at efterprøve Gertz' hypotese, men det skal dog nævnes, at der er en del træk, som kunne tale for den. Ikke blot har AM 841 en lang række meget karakteristiske fejl til fælles med Erfurthåndskriftet, det rummer også særtræk, som synes lettest at kunne forklares som direkte afledt af sidstnævnte. Mest påfaldende er notitsen om skismaets udbrud i 1159, som er tilføjet med en anden hånd i Erfurthåndskriftet, og som er inkorporeret i teksten i AM 841.

Udeladelsen af Lejrekrøniken er ikke det eneste eksempel på, at udgiveren griber ind i den bevarede tekst for at bringe den i overensstemmelse med et abstrakt årbogsideal. Under året 1287 bringer årbogshåndskrifterne en hel serie af årsnotitser vedrørende kampene mod nordmændene og de fredløse i årene 1287-1293. Det drejer sig tydeligvis om en form for forarbejde, et sæt af notitser om dette specielle emne, som er blevet nedfældet separat. På et tidspunkt under årbogens udarbejdelse må disse notitser være blevet løsrevet fra de tilhørende årstal, hvorefter de er blevet indføjet *en bloc* under et år, hvor de efter sammenhængen syntes at kunne høre hjemme. Dette er et interessant vidnesbyrd om arbejdsmåden ved udarbejdelsen af årbogen. Ikke desto mindre splitter dr. Kroman serien ad og anbringer dens enkelte dele under de år, hvor de omtalte begivenheder ifølge andre kilder fandt sted – og man skal benytte det tekstkritiske apparat med mere end almindelig detektivisk snilde for at konstatere, at denne ændring ikke kan begrundes ud fra noget bevaret manuskript.

I det hele taget må man undre sig over den manglende præcision i gengivelsen af årbøgernes årstalsangivelser på trods af, at netop denne del af annalteksterne ifølge sagens natur må

være af fundamental betydning. I *Annales Lundenses* har dr. Kroman ganske vist foretaget forbedringer i denne henseende i forhold til Ellen Jørgensens udgave. Således har han taget hensyn til, at den notits, som omfatter årene 1048-1051, faktisk bliver inddelt ved årstalsangivelser i margen, mens Ellen Jørgensen opfattede den som én sammenhængende tekst for året 1048 og ikke gengav de marginalt anbragte årstal. Men til gengæld tilslører den valgte udgivelsesform denne notitstype, som er meget karakteristisk for de ældre dele af *Annales Lundenses*: lange, fortløbende tekster, som omfatter adskillige år, men hvor årstallene blot er løst angivet i margen, uden at den sproglige sammenhæng bliver brudt. I udgaven splittes disse tekster op under de enkelte år, således at de fremtræder som sekvenser af »klassiske«, løsrevne årbogsnotitser. Denne fremgangsmåde er imidlertid uheldig, fordi den ofte gør årbogens årstalsangivelser mere præcise end håndskrifterne tillader. Det gælder f.eks. notitsen for 1050, som Kroman anser for at begynde med »Magnus rex obiit in nauibus«, endskønt årstallet i Erfurthåndskriftet først står ud for de sidste ord i denne sætning, som på grundlag af dette håndskrift nok så naturligt kunne henføres til 1049. Denne falske præcision bliver så meget mere vildledende, som dr. Kroman her (som adskillige andre steder) anfører varianter i årstalsangivelserne fra andre håndskrifter på en vanskeligt gennemskuelig måde. De mangler, som forekommer i det tekstkritiske apparat, er specielt alvorlige, når de vedrører årstalsangivelserne. Således fremgår det ikke, at årstallet 1267 som nævnt mangler i Erfurthåndskriftet, det eneste, som rummer en notits for dette år.

Gennemgangen af *Annales Lundenses* kunne fortsætte, men det turde al-

lerede være klart, at dr. Kromans udgave af denne årbog tilslører hele årbogens tilblivelsesproces. Den yder således ikke nogen hjælp til et dyberegående arbejde med teksten, mens den må betragtes som direkte vildledende for den almindelige benytter.

Det er vanskeligt at se, hvilke forskningsmæssige interesser, en sådan udgave skal tjene. Det er ikke blevet tilstræbt at gengive én af de bevarede middelalderlige tekstversioner som et vidnesbyrd om en tilstand, hvori årbogen med sikkerhed kan vides at være blevet benyttet. Formålet har snarere været at rekonstruere årbogens »urtekst«. Den tekst, der er udgivet, ligger imidlertid langt fra dette mål, som næppe ville kunne begrunde udeladelsen af Lejrekrøniken og slet ikke opsplitningen af den ejendommelige tekst under 1287. Udgaven er således lidet anvendelig for en undersøgelse af årbogstekstens tilblivelse og overlevering. Og i realiteten opfylder den heller ikke de krav, man kunne stille til den m.h.t. etableringen af sikre enkeltdata til brug for rekonstruktionen af historiske begivenhedsforløb. Dertil er ikke mindst behandlingen af årbøgenes årstalsangivelser for unøjagtig, som bl.a. opsplitningen af den lange 1287-notits viser det.

Meget af den anførte kritik falder ganske vist tilbage på de ældre udgaver, som dr. Kroman har ladet være retningsgivende for sit arbejde. Men at der kan rettes en sådan kritik mod pionerarbejder, som udkom for 60 år siden eller mere, er uundgåeligt; at den samme kritik skal kunne rettes mod en udgave, som er udkommet i 1980, er ubegribeligt.

Det havde været en enklere og mere reel løsning at foretage et fotografisk genoptryk af Ellen Jørgensens og Marcus Lorenzens udgaver, ledsaget af en oversigt over den senere forskning.

Det havde kunnet afhjælpe det øjeblikkelige behov for disse tekster, mens den påkrævede tidssvarende udgave blev udarbejdet. En sådan udgave er ikke blevet mindre påkrævet ved den foreliggende udgivelse.

Michael H. Gelting

Saxo Grammaticus. History of the Danes. Books I-IX. – Vol. I. English Text. Translated by Peter Fisher. Ed. by Hilda E. Davidson. – Vol. II. Commentary. By Hilda E. Davidson & Peter Fisher. (D.S. Brewer, Cambridge 1979 og 1980).

For de historikere, der ikke just kan skummelæse Saxos »Mørcke oc suare Latine«, findes der ingen fuldt tilfredsstillende oversættelse på nutidsdansk. Deres behov må derfor dækkes af de mange optryk af ældre oversættelser, man kan få for tiden: Det danske Sprog- og Litteraturselskabs genoptryk (1967) af *Vedels Saxo*-oversættelse fra 1575 er historisk på sin egen måde, men ingen anvendelig opslagsbog. *Winkel Horns* oversættelse fra 1898 med illustrationer af Louis Moe (Vinten 1975), der på mange måder er den bedste, er vist ved at være udsolgt fra forlaget, men kan endnu opspores til en rimelig pris. Den »nyeste« oversættelse ved *Jørgen Olrik* fra 1908-12 er stadig på lager i en dyr trebinds udgave med træsnit af Sigurd Vasegaard (Gyldendal 1970/79). Det er karakteristisk for danske Saxo-oversættelser siden *Grundtvigs* fra 1818-22, at de er udgivet med henblik på at gøre *Gesta Danorum* til en folkebog, dansk nationalismes bibel. Derfor har vi adskillige Saxo-oversættelser med medrivende illustrationer, men ingen med et noteapparat, der kan tilfredsstille historiske forskere. Olriks oversættelse udsendes oprindeligt ved »Udvalget for Folkeoplysnings Fremme« og havde til sit